

84(22)411.2/52

К 850

И. А. КРЫЛОВ

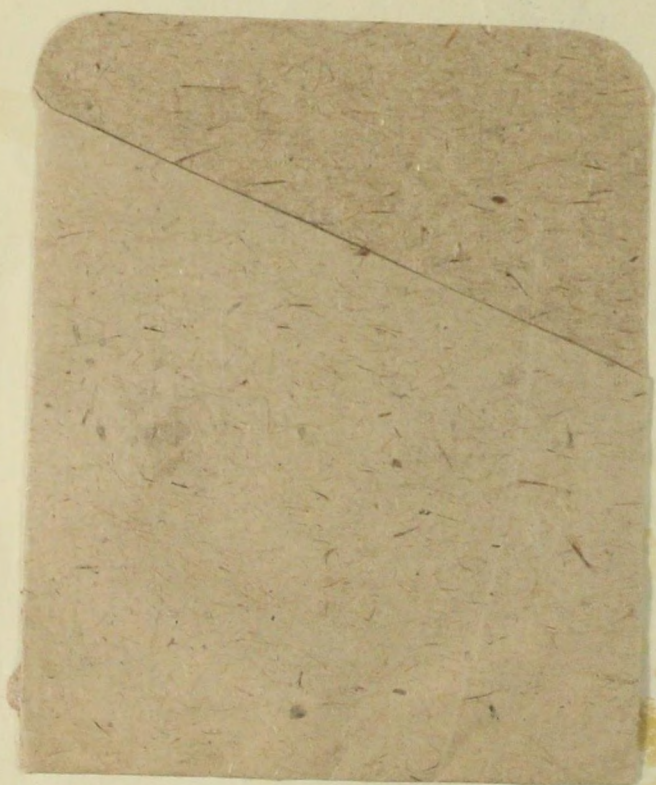
БАСНЯЛАР

г. ГОРНО-АЛТАЙСК

1956.

76713 xp.

Р. (ант.)
к 77

И. А. КРЫЛОВ.

БАСНЯЛАР

76713/Хр.
2
97

Горно-Алтайская Областная
БИБЛИОТЕКА

ГОРНО-АЛТАЙСКИЙ КНИЖНЫЙ
ИЗДАТЕЛЬСТВО * 1956

84(2=411.2/53-7
K 850

5-квА-б

КАРГАА ЛА ТҮЛКҮ

Көөрөмкөй болоры жаман, каршу деп
Көп катап айдылган да, бичилген де.
Je көөрөмкөйлөр ошкош ло жалкыбай жүрет,
Көдүрип ле ийгенде, көөрөй лө берет.

Каргаа кудайдын болужыла курут

тапкан;

Агашка чыгала, ажанып аларга сананган;
Курудун тиштенип, ол будакта отурган.
Бу өйдө Түлкү жуук мантап брааткан.
Кенетийин Түлкү тура түшти:
Куруттын жыды тумчугына тийди.
Түлкү курутты бийикте көрди,
Түлкүге курут амтанду билдирди.
Куурмак эжебис чибиге жууктады,
Базыды жеңил, чек келди.
Куйругун булгап, көзин албайт каргаадан;
Тынып-тынбай, мынайда айдат жымжада:
„Ба-таа! Кандый жараш көөркий!
Мойыны кандый! Көстөри кандый!
Куучындаар болзон—чөрчөк дешкилеер!
А тумчуктын жаражын неле тунглеер?
Үни де, байла, ангелдин¹ үниндий!
Кожондоп ий, уялбай, көөркий!

¹ Ангел—озогы сөс: кудайдыг элчизи.

Эжек, мындый жараш бойында
 Jaан кожончы жарталза,
Бастыра куштардын билезине
 Улу каан болорын ине!
Каргаанын бажы макка айланды,
 Jүреги сүүнип, тыныжы буулды.
Түлкүнинг көкүдү сөстөрине көөрөп,
Каргаа „карр, карр!“ деп каактап ийди.
 Курут оозынан түже берди—
 Мекечи Түлкү оны јудуп ийди.

КАЙЫРЧАК

Керектин аайын озо билип алала,
 Јенгилинче оны бүдүрип ийердин ордына
Кезик улус темей модорлоп турат,
 Көп күч калас чыгарат.

Бир кижн ус эткен кайырчакты айылына әкелди.
 Кайырчак көс кылбыгар жараш чүмдү болды.
 Оны көргөн лө кижн мактады,
 Көзин онон алып болбой турды.
Бу өйдө механиканы билеечи кижн келди.
 Кайырчакты көрөлө, мынайда айтты:
„Кайырчак јажытту әмтир, сомогы көрүнбейт,
 Оны тушкан ла кижн ачып болбос әмей.
 Је мен ачып ийерим, чып ла чын!
 Каткырышпагар! Онын јажыдын
 Таап берерим,
 Механиканы мен де бир әмеш билерим“.
 Онойдо айдала, ол кайырчакты тутты,
 Оны айландырды,
 Әбире көрди,
 Канайып ачарын сананып бедиреди;
 Кадулардын баштарын сабарыла базат,
 Кайырчактын тутказын толгоп турат.
 Оны көрүп, улус баштарын јайкажат,
 Кезиги шымыраныжат,
 Кезиги каткырыжат:
 „Ондо әмес, онойдо әмес“, — деп айдыжат.
 Механик там ла кичеенди,

Учында терлеп, арый берди.
Кайырчакты ачар аайын таппай, таштады;
А кайырчак десе јенгил ачылып турды.

БАКА ЛА БУКА

Бүкте Бука отоп жүргенин
Бака көрди.

Букала тендежерге,
Ондый ок јаан болорго сананды.
Бака күйүнчеек болгон эмтир.
Ол ичи-кардын тостойтып ийди,
Өкпөзине толо кей тынып алды.

„Көрзөңг, бапылдууш, букага тендештим бе?“ —

Ўүрезиненг сурады.

„Јок, кудагай, ыраак та јетпей јадын!“ —

„Ондый болзо, база эмеш кей тынып алайын.

Је эмди кандый болтырым?

Јаанадым ба, кайттым?“ —

“Эмеш те јаанабадын“.

„А эмди?“ — „Ол ок бойын“.

Бака кейди там ла көптөдө тынды.

Је јаанабады.

Букага тендежер деп турала,

Ичи тарс эдип јарылала,

Буттарын чирей тееп, өлө берди.

Ондый учуралдар ас эмес туштайт:
Мещан¹ киж и мен бай деп сананат,
Дворяндый² јадарга кичееп турат,
Је күчи јетпей, јурты чачылат.

БӨРҮ ЛЕ КУРАГАН

Күчтүнинг алдына күч јогы качан да бурулу.
Онызы ондый деп История биске көп куучындайт.
Је бис Историяны бичибей јадыбыс;
А Басня ол керегинде мынайда айдат.

¹ Мещан киж и — озогы Россияда: оок садучы, служащий киж и.

² Дворян — бай.

Изү кўнде Кураган суу ичрге тўшти;
Жеткердин ўстўне барарын кўбрий эмеш те билбеди:
Бу ойдō суунун жарадында ач Бөрү жемзенип жүрди;
Кураганды кўргөн лō тарыйын тударга магтады.
Же керекти закон аайлу эдип бўдўрерге шўўнип,
Ол кыйгырып чыкты: „Сен, кулугур, бери келип,
Менин ару суума
Ару эмес тумчугын, жалтанбай, канайып суктын?
Кемненг де сурабай,

Не керек суумды балкашла, кумакла алыштырадын?
Ондый тап алынган учун меге ълтўртеринг,
Бажынды тургуза ла ўстўртеринг“.—
„Слер, улу бий Бөрү, жастырып туругар:
Слер ичкен јерденг мен јўс алтам тōмөн ичедим.
Тегин ле јерге ачынып јадыгар:
Суугарды бир де эмеш балкаштабадым“.—
„Айдарда мен тōгўндеп турум ба?
Уйалбас танма! Мындый сōстōрди кем чыдап угуп
јўрет?

Сен башјыл јайгыда мени бу ла мында
База айткылаган деп сагыжыма кирет.
Онызын ундубагам эмей“.— „Слер канайып туругар?
Меге бир де јаш јок ине“,—деп Кураган айдат.
„Айдарда аган болгон туру“.— „Агам јок“.—
„Айдарда кудан, эмезе тōрбōнинг.—Бөрү адылат.—
Слер бойыгар, кўдўчигер, ийттеригер,
Слер ончогор меге јаман санайдыгар.
Кайда ла болзо, каршу јетирип јадыгар.
Же олордын килиячеги учун ъчим сененг аларым“.—
„Калак, мен неден улам бурулу болдым?“—
„Унчукпа! Сениле калыражарга арыдым.
Кемигер бурулу болгонын аайлаар ъй јок менде!
Мен аштай да бергеним учун сен бурулу эмей“,—деди,
Кўбрий Кураганды арал ичине Бөрү сўўртей берди.

МАРТЫШКА¹ ЛА ШИЛ КЌСТЌР

Мартышка карыйла, кōзинен артады;
Же улустаң ол угуп жүрди:
Бу тўбек сўрекей де јаан эмес деп,

¹ М а р т ы ш к а—кижи-кийик.

Шил көстөр лө таап кийзе, кем жок деп.
 Мартышка беш-алты кирелү шил көстөр тапты;
 Олорды жүзүн-базын айландырып кийди:
 Жаагына да жапшырды,
 Куйругына да илди,
 Жытап та, жалап та түрды—
 Же туза олордон чек билдирбес болды.
 „Уйт, көрмөстөр,—деп Мартышка адылды,—
 Улустың кейин тенектер ле уксын:
 Шил көстөр керегинде айдышканы
 Ончозы төгүн, меке болуп калды“.
 Мартышка сүрекей тың кородоп, ачынды,
 Шил көстөрүн ташка тырс эдип туда
 берди,
 Шилдер жылтыражып, туш-башка чачылды.

Улус та кезикте ондый:
 Немениң тузазын аайлап, билип албай,
 Оны жамандап, жектеп турат.
 А кезик билбес кижиге эмеш бий болгожын,
 Ондый немени ырадып, жоголтып та салат.

БӨРҮ ИЙТТЕРДИҢ ЧЕДЕНИНДЕ

Бөрү койлордың кажаганына кирейин деп сананды,
 Же түнде жастыраала, ийттердин чеденине учуралды.
 Чеденде ончо тынду неме көдүрилип чыкты.
 Бөрүниң жыдын алып,
 Ийттер аайы-бажы жок үрүжиң, согу жарга буудан
 умзанды.
 „Уурчы, уулдар, уурчы!“—деп улус кыйгырыжып,
 Каалганы түрген жаап ийгиледи.
 Чедениң ичи тамыдый кыймырады.
 Улус жүгүржет:
 Кезиги токтопту,
 Кезиги мылтыкту.
 „От керек! От бери экелеер!“—дежет.
 От экелдилер. Бөрү толукка кысталып алган,
 Тиштерин тарсылдадып, түгү атрайган,

Көстөри оттый коркушту күйүп, отурат;
Же онын алдында койлор эмезин көрүп,
Жиген койлор учун карууна турар ой жеткенин билип,
Куурмак кезер
Улусла эп-жөп эрмектежер деп саянат;
Эрмегин мынайда баштайт: „Нөкөрлөр! Слер
Бу чугаанды тегин ле көдүрдигер!
Мен, слердин кудагар, төрөөнигер,
Өөркөжөргө эмес, наҗылажарга келгенимди билзегер.
Озогызын ундуп салалы!
Ортобыста эп-жөп тургузалы.
Мен эмди бу жердин малына табарардан болгой,
Олор учун качан да согужарга белен,
Бөрү сөзимди бередирип: мен...“
Же бу өйдө бөрү андаган Кижин онын эрмегин үсти:
„Бери ук, нөкөр: сен боро, мен тижен эдим,
Менин бажым тегин агарган эмес,—деди.—
Бөрүлердин кылыгын эскиден бери билетем,
Олордын терезин сыйрып алардан башка
Эп-жөп олорло мен этпейтем,
Менин жаным ондый,—деди,
Ийттерин Бөрүге тургуза ла божодып ийди.

ТҮЛКҮ ЛЕ ТАРБАГАН

„Сен кудагай, кайра да көрбөй,
Кайдаар мантап браадын?“—
Түлкүден Тарбаган сурады.
„Ээ, калак, кайран наҗым,
Акту ла јерге мен бурулаттым:
Карын алып јадын дежип,
Мени ырада ийгилеген учун браадым.
Сен билерин, мен куштар ортодо јаргычы болгом,
Керектерди аайлап, су-кадыгым јылыйткам,
Јаантайын иштеп, тойо курсак та јибедим,
Јакшы уйку да көрбөдим;
Је учында мен ок бурулу болдым.
Ончозы коптон улам. Бойын бодозон:
Копты уккажын, јер үстүнде чын кайдан болор?
Карын аларга мен јүүлгек бедим?
Сенен де угайын: ондый килинчек эткенимди

Кажы бирде көрдин эмеш пе?
Ондый неме сагыжыңа кирет пе? —
„Јок, кудагай, көрбөдим, је јаантайын
Тумчыгында куштын јунгы јапшынып калганын
Көрбөй кайдайын“.

Кезик јамылу, акчадан куру чылап,
Сыктап турат.
Чын да, акча кайдан келер?
Бастыра город билер:
Ол бойы да, онын эмегени де
Акча-јөөжөлү болбогон деп.
Је көрөр болзонг, ол араайынан
Бирде тура, бирде деревне садып алат.
Онын кирелте алып турганын,
Кирелтени чыгымдап турганын
Түндештирип канча ла кире көрзөнг:
Бир де јик таппазын—ончозы чын.
Је онын тумчугында јун болбоды деп
Канайып айдарың төгүндеп?

БРААТКАН ЭКИ КИЖИ ЛЕ ЙИТТЕР

Бозом энгирде эки киж
Не де керегинде эрмектежип браатты.
Кенетийин баратаның алдынан
Бир ийт үрүп чыкты.
Оны ээчий база бирүзи, оноң база, база—
Ончо јурттардан бежен кирелү ийттер јуулды.
Бир киж таш аларга энгчейди,
Је экинчизи оны токтодып, айтты:
„Олорло бериште, нају!
Ошкош ло токтодып болбозың ийттерди;
Карын там тыгыда олор үрер;
Ичкеери баралы; бойлоры токтой берер“.
Чын да, эки киж он до алтам этпеди,
Ийттер бирден—экиден кийинивде артып,
Үрүжин токтоткылады,
Учында ончолоры унчукпай баргылады.

Күйүңчек улус нени ле көрзө,
Ийттер чилеп, үрер;
Je сен оморды керекке алба,
Үрүп, үрүп, бойлоры токтой берер.

СЕБИСКЕ ЛЕ ЧЫМАЛЫ

Секирип жүрген Себиске
Кеен жайды кожондоп өткүрди.
Ары көрөлө, бери көргөлөктө,
Кыштын соогы једип келди.
Ак јаландар ээн калды;
Жайдын күндери түгенди;
Алдына кирип аш табатан,
Јадып алып, амырайтан
Јалбырактар кургады.
Кыштын корон соогыла
Ачана, түбек кожо келди.
Себиске үнин чыгарбай барды.
Ач өзөккө кожон ло јыргал
Кемнин сагыжына киретен эди?
Ал санаага Себиске түшти,
Чымалыга жүк ле јетти,
Чымалыны јайнай берди:
„Кайран кудагај, аргада,
Быйан јокко артыспа.
Јаскы күндерге јетире
Јылула, азыра“.—
„Сөстөринге кайкајдым мен:
Јай өйинде иштедин бе сен?“—
Чымалы онон сурады.
„Иш сагышка кайдан кирзин!
Јымжак өлөң үстүнде
Кожон, јыргал болды бисте.
Бажым канайып айланбазын“.—
„Ајдарда сен“...— „Мен санаа јок
Јайды чыгара кожондодым“.—
„Кожондодын ба? Ол ло керекле.
Эмди барып бијеле!“

КОПЧЫ

Өскө жерлерде жоруктап жүреле,
Онон жанып келеле,

Кандый да барин (айса болзо князь)

Нөкөриле экү амыраган айас

Жаланга чыгып, базып жүрди.

Өскө жерлерге барып келгенине мактанып,

Чынга төгүндү ойинен өткүрө көп кожуп,

Нөкөрине куучындады:

„Жок, мен ондо көргөнимди

База катап көрөргө келишпес,—деди,—

Слердин жеригерди жер деп айдар ба?

Бирде мында соок, бирде сүрекей изип келет,

Бирде күн булуттарга жажынат,

Бирде ойинен өткүрө чалып турат.

Ондо ондый эмес, рай ошкош эмей!

Эске де алынарга сүрекей жакшы эмей!

Тере тон ондо кем де кийбейт,

От жарыдып, свечи күйдүрбейт,

Карангуй бар деп улус жажына билбес.

Жай-кыжы билдиртпес,

Жаантайын жаскы күн турат,

Ондо кем де маала салбайт,

Аш чачпайт,

Же кандый аштар өзүп, быжат!

Темдектезе, Римде мен бир огурчын көрдим:

Кудай, нөкөрим!

Ол огурчынга эмдиге кайкап жүрүм!

Бүтпезинг бе? Онын жааны кырдый: чып-чын,

нөкөрим!“—

„Кандый кайкамчылу неме!—Нөкөри айтты.—

Жер үстүндө куулгазынду не жок деп айдарың?—

деди.—

Кезик улус оморды көрбөй, көндүрө өдөт. Же бис

Эмди де куулгазынду немеге экү жууктап келедирис.

Ондый немени сен кайдан да көрбөдинг деп айдарым,

Керек десе маргыжарым.

Түкү, сууда күрди көрүп туруң ба?

Бистин жолыс оны кечире барат;

Тегин күр деп санаба,
Ол куулгазыныла бисти сүрекей кайкадат:
Бир де копчы оны учына јетире качан да кечпеген,
Кабортозына да јетпеген;

Копчы барганда, күр ойылып, ол сууга түжет,
Копчы эмес күрди кареталу¹ да кем јок кечет.“—

„А суу теренг бе?“—

„Тайыс эмес ле.

Көрдинг бе, нөкөр: не јок јердин үстүнде?..

Јаан ок огурчын өзөтөн эмтир Римде...

Кырдый деп айткан бединг?“—

„Кыр кире болбозо до, је турадый болорло“.—

Ба-таа, кандый коркушту неме эди!

Је ондый да болзо, бистинг күрди

База кайкамчылу деп айдар керек.

Бујыл јаскыда

Ол күрден (бастыра город онызына кере)

Эки журналист ле портной² түшкен сууга.

Турадый огурчын

Кайкамчылу неме болбой кайсын“...—

„Је ондый да коркушту неме эмесле.

Керектин аайын чике билер керек ине:

Оячо јерлерде туралар бистийиндий јаан деп
турунг ба?

Јок эмей.

Олордын туразына эки кижии кирип барза,

Туруп та, отуруп та болбос ине!“—

„Ондый да болзо, огурчын кайкамчылу ок эмтир;

Эки кижии кирип баргадый онын ичине!

Је бистинг де күрге кайкаар керек!

Беш те алтам этпес копчы,

Кенетийин күп эдип сууга түже берет!

Куулгазынду эмтир Римдеги огурчын. Је...“—

„Уксаг да нөкөрим,—Копчы онын әрмегин үсти,—
Күрле барганча, торт тайыс кечү бедирейли“,—деди.

¹ Карета—урус тартатан абра.

² Портной—кийим көктөбр кижии.

ЧОРТОН ЛО КИСКЕ

Өдүк көктөөчи пирог быжырза,
Пирог быжыраачы сопок көктөзө,
Керек коомой бүдер.
Айла улус жүс катап көрүп те жүрген:
Билбес немени эдерге турган киж
Качан да жөпкө киришпес, бойына ла иженер;
Билер улустаң сурап та укпас,
Олордон сагыш та алынбас,
Текши жонго электетсе де,
Туткан керекти үреп салар.

Бир катап ачап Чортон
Киске чилеп азыранарга сананды.
Ондый санааны ого көрмөс кийдирген бе,
Айса, балык онын күүнине тийген бе?—
Онызын мен билбей турум.
Je бир күн Чортон Кискени жайнады.
„Алмардан чычкан андаарга мени кожо ал,“—деди.
„Калак! Сен ондый ишке чыдажарын ба?—
Васька¹ Чортонноң сурады,—
Андап барала, уятка түштин?!
Иш устан жалтанат деп
Айткан сөстөрдү уккан бедин?“—
„Ба-таа, нажым! Чычканнан болгой,
Чыйрак балыкты да тудатам“.—
„Je ондый болзо, баралы!“
Олор барала, эки башка отурдылар.
Киске чычкандарды тудуп, ажанып алала,
Нажызын көрөргө барды;
Келип көрзө,
Чортон оозы ачык, жүк ле тынду жадыры.
Чычкандар онын куйругын кемирип салгылаптыр.
Бу тушта киске, нажызынын кыйынын көрүп,
Оны, өлгөлөктө, көлгө апарып таштады.
Ондый керек сеге, Чортон!
Бу үредү сеге жараган;
Эмди сагышту болорын,
Чычкандар андап жүрбезин.

¹ Васька—кискенин чоло ады.

КРЕСТЬЯНИН ЛЕ ЈАЛЧЫ

Бис јеткерге киргенибисте,
Аргадаган кижиге мўргўгедий турадыс.
Је јеткер өдө бергенде,
Көп учуралда оны јамандап айдадыс.
Ондый кижини бурулабаганда,
Оны торт ло кайкап угадыс.

Карыган Крестьянин Јалчызыла,
Өлөн чабала, энгирде јанган.
Агаштын ортозыла өдүп барадала,
Кенетийин айуга учураган.
Крестьянин кыйгырып та болбогон—
Айу оны јыга соккон.
Оны уужай тудуп, былчып турган,
Кайдан баштап јиирин јоктоп турган.
Карыган өбөгөннинг өлүми јууктаган,
Айунын алдынан Јалчыга јалынган:
„Кару Степан, өлүмнен аргада!“
Баатыр Степан малтазын тутты,
Бар-јок күчиле талайып келеле,
Айунын бажын јара чапты,
Темир айруушла кардына кадады.
Айу огурала, өлүп, јыгылды.
Түбектен айрылган Крестьянин туруп келеле,
Јалчызын ок адылды.
Бараксан Степан кайкап:
„Ненин учун адылдыгар?“—деп сурады.
„Тенгек тагма, неге сүўндин?“
Айунын терезин үреп саядын!“

ОБОЗ

Горшоктор тарткан Обоз брааткан,
Јолой төмөн түжер кажат учураган.
Обозтын ээзи абралу аттарды кажатта артысты,
Бойы десе баштапкы атты јединип араай түжүрди.
Јакшы ат, кийин буттарына јүк ле отурбай,
Абраны тоголондырбай, кайра тартынып түжет;
Кийининде арткан экинчи абралу тай

Кöбркийдин кажы ла алтамын жамандап јектейт:

„Ба-таа, мактаткан ат мындый беდი?

Кöрзöбөр дө: торт јерге кире бергедий.

Ташка арай ла табарбады. Кыяа-тейе бразды!

Түрген бассан! Катап ла јүк арайлан калды!

Бу тушта сол јаны јаар бурыыр керек ине.

Кандый эштек! Кыр öрö чыккан эмес,

Түнде брааткан эмес:

Сан төмөн түш öйинде түжет ине!

Сени көрүп, не де чыдашпас!

Мынайда жүргенче, торт ло суу не тартпас?

Бисти көрзөн, кандый түрген барарыс,

Абрабысты тартпай да, тоголодып апарарыс!“

Онойдо айдала, тай, бели кайыжып,

Ичкеери жүткүп, абраны тартты;

Је кажатты ажарда ла,

Абра тоголонып, оны кийининен ийтти;

Тай ичкеерилеп, тууралап,

Сан төмөн түрген мантады;

Таштарга, төнөзөктөргө abra согулды,

Тай оны токтодып болбой барды;

Ол тууралап, тууралап, барып ойдыкка кептелди!

Эзинин бастыра горшокторы оодылды!

Кезик улус база ондый ок:

Öскө улустын эткенин јастыра деп бодойт;

Је бойлоры ол керекти бүдүргенде,

Онон эки катап көп јастыра әдет.

СЛОН ЛО КЫРСА

Ором ичиле Слонды јединип,

Көргүскиледи.

Слон бисте кайкамјы болгоны јарт әди.

Улус онын кийининен көлзөжип,

Јилбиркеп, сонуркап жүргүледи.

Кенетийин кайдан да Кырса чыга конды.

Слонды көргөн лө тарыйын

Удура мантап келди.

Слонды эбиреде секирип, кыңзып,
Ичкеери чугулду умзанып,
Ичи жарылганча шанкылдай берди,
Слонло тудужып, согужарга турды.
„Уйатка бойынды тўжўрбе,—деп
Ого айылдаш ийт айтты.—
Слонго кўчин кайдан једет?
Ўре, ўре келеринде,
Ўнинг тунуп барат.

Слон дезе сени керекке де албай,
Бойынын јолыла ичкеери базат“.
„Әх, әх, онызы мени карын кодўрет,—
Кырса каруун айдып берет.—
Согушка мен кирбей де турзам,
Јаан согушчанг деп адым чыгар.
Ийттер ончозы кайкажар:
„Слонго до јалтанбай ўрер
Кырса, байла, кўчтў,—дежер.

КИСКЕ ЛЕ КАЗАНЧЫ

Кандый да бичикчи Казанчы
Казан-айагын таштап,
Кабак аракы ичерге барды.
Камык ашты каруулдаарга
Эркек Кискени артызып салды.
(Ол бойы кудайзак јанду:
Куманын өлгөн кўнин темдектеп,
Јылдын сайын байрамдайтан эди.)
Ойто келип, көрўп турза,
Јерде пирогтын оодыктары јадыры;
Киске-Васька¹ каруулдаар ордына
Уксусту² бочконын кийининде,
Ыркыранып, такааны јип отуры.
„Ачап көрмөс! Сыйап шокчыл!—
Васьканы Казанчы каргап кезетти.
Улустанг уйалардан болгой,

¹ Киске-Васька—кискенинг чоло ады.

² Уксус—курсактын амтанын јарандыарга уратан кычкыл а
танду суйук неме.

Бу стенелерден де уйалзан!“
(Васька десе такааны јип ле отурды.)

„Эмдиге јетире ак-чек,
Јобош, јакшы киске эдин.
Аданнын эдин ји, кулугурды сени!
Јозоктой сени тургузатам.

Эмди айылдаштар шоодып айдар:
Киске-Васька уурчы! Киске-Васька куурмак!
Аш-курсак берерден болгой, ач бөрүге тўндеер.
Ол кирези бойынды айылга да божотпостор.

Ол мындагы јердин каршучылы,
Уйалбас, тыгынбас ачабы дежер“.
(Васька десе тыгдап, јип ле отурды.)
Атту-чуулу оратор¹

Бар сөстөрин айдып турды.
Алгырып айдар сөстөри
Арт учында јетпей барды.
Је не? Казанчы алгырып турганча,
Каарып салган такааны
Киске-Васька јип салды.

Мен десе бекө казанчыга болзо,
Чокум мынайда айткай эдим:
Тегин јерге калыраганча, санан,
Керектү јерде кўчинге тузалан.

КВАРТЕТ²

Ташпасты табар Мартышка-кудагай,
Јантык табашту Айу-абагай,
Онын сонгында Эштек ле Эчки—
Төртү квартет ойноор дешкиледі.
Ноталар, бас ла альт³,
Эки скрипка таап алдылар.
Јараш музыкала јер үстин кайкадар дејип,
Агаш тюзине отурдылар.
Төртү квартет ойноп баштадылар.
Је канча ла кире ойногылаза,

¹ Оратор—куучынчы кижі.

² Квартет—төртүлеп ойноор музыкальнй ойын.

³ Бас, альт—музыкальнй инструменттер.

Музыка чек жарабай турат.
 „Токтоор, уулдар, токтоор!—деп
 Мартышка кыйгырат.—
 Канайып жакшы музыка чыгар?
 Слер жастыра отурып жадыгар.
 Сен, басту абагай, алытка удура отур,
 Мен, прима, вторага¹ одош отурайын.
 Ол тушта ойын жаранып келер,
 Агаштар да, кырлар да бијелей берер!“
 Мартышканын айтканынча отурдылар.
 Квартетти катап ок ойноп баштадылар.
 Же керек ошкош ло коомой болды:
 Музыка сырангай жарабай турды.
 Кенетийин Эштек кыйгырды:
 „Акыраар, акыраар, мен эмди,
 Керектин аайына чыктым: бис
 Ончобыс жергелей отурып алзабыс,
 Ол тушта музыка жаранар“.
 Эштектин сөзин ончозы уктылар:
 Жергелей жазап отурып алдылар.
 Же ошкош ло квартетти ойноп болбодылар.
 Кем канайда отураны керегинде
 Тал-табыш тынмый ла берди.
 Бу табышка Торчык учуп келди.
 Оны көрөлө, ончолоры бут бажына турдылар:
 „Күчсинбей, болуш, торчыгаш,—деп жайнадылар,—
 Бистин квартетти башкарып бер.
 Бисте нота бар, инструменттер бар.
 Жангыс ла канайда отураны айдып бер“.
 Торчык, оморды угала, айтты:
 „Музыкант болорына озо үренер керек,
 Музыка ээлгедий уккур кулакту болор керек,
 А слер, карындаштар, канайда да отурзагар,
 Музыкант болорына ошкош ло жарабазыгар“.

ЖАЛБЫРАКТАР ЛА ТАЗЫЛДАР

Жайгы кеен күнде
 Өзөккө көлөткөзүн жайып,
 Агаштын жалбырактары эзиндерле шымгыранышты.

¹ П р и м а , в т о р а — баштапкы үн, экинчи үн.

Олор койу да, јажыл да болгонына

мактаныжып,

Мынайда эзиндерге айдышты:

„Бу өзөктің чўми бис болгоны чын эмес пе?

Бистен улам агаш кеен, јараш,

Барбак, быјыраш.

Бис јокко агашта не арткай әди не?

Чын ла, бойысты мактаарга килинчек

эмес!

Күдүчини, брааткан кижини изү күнде
Көлөткөлө серүүндегенисти кем билбес?

Күдүчи үй улусты бийеге

Јаражыбысла кычырадыс бис.

Эртен тура ла әгирде торчыкты

Бойыста отургузып, кожондодып Јадыбыс.

Слер де, эзиндер, бойыгар

Бисле айрылышпай туругар“.

„Бу тушта биске де алкыш айдарга

Јараарла“,—

Јер алдынан јобош үн угулды.

Јалбырактар табыштанып, адылыжып чыкты:

„Ондый әрмекти уйалбай айткан,

Бистен јалтанбай, сөс блаашкан

Слер кем анда?“—

„Бис пе?“—

Олорго төмөртинен каруузына айдадылар,—

Бис мында, карануйда, јер түртүп,

Слерди азырайдыбыс. Канайып

таныбадыгар?

Слер јайылып өскөн агаштын тазылдары бис.

Јакшы бйдө ондо јаранып јайканыгар.

Јаңы ортобыста бир башканы ундубагар:

Јаңы Јас келгежин, Јаңы јалбырактар чыгар,

Је тазылдар кургай бергежин,

Агаш та, слер де јок болорыгар“.

КУУ, ЧОРТОН ЛО РАК

Нөкөрлөр ортодо јөп јок болгожын,

Олордын кереги јылбас.

Бүдүргилеген ижи иш болбос,

Күчтери чыгар калас.

Бир катап Куу, Чортон ло Рак—
 Ұчү кошту абра апарар дешкиледі.
 Ұчүлези абрага јегинип,
 Терелери сыйрылганча тарткылады.
 Абрадагы кош уур эмес те болзо,
 Је абра јериненг чек кыймыктанбайт:
 Куу оны булутту тенери јаар умзанып тартат,
 Рак кедерлеп, кайра апарат,
 Чортон десе суу јаар јүткүй барат.
 Олордын кемизи бурулу,
 Кемизи акту—
 Ондо бистинг керегис јок туру.
 Је байагы абра әмдиге јетире
 Турган ла јеринде турат.

КӨӨЛМӨК ЛӨ АГЫН СУУ

„Бу не?—деп коштой аккан Сууга Көөлмөк айтты.—
 Сени көрөр болзон, Јаантайын ағадын!
 Канайып, әјек, арыбайдын?
 Айла улай ла Јаан кошту керептерди,
 Узун-узун салдарды
 Сен көдүрип апарадын,
 Кемелерди тоого кошпой до турум:
 Олор аайы јок көп! Бу јадыныңды
 Сен качан таштаарың?
 Онойдо мен јаткан болзөм, кунугып,
 Кажы јерде соолып калар әдим.
 Сеге көрө, менин салымымның јакшызы кандый!
 Чын, мен атту-чуулу әмезим,
 Сен чилеп картаны кечире чөйилбей јадым,
 Кандый бир кей кожончыга мактатпадым.
 Је онызы керек беди!
 Мен, көбөң төжөңгөн абакайдый, сайрап,
 Јымжак балкашта јадырым, амырап.
 Менин үстимле
 Керептерден болгой, салдар да јүрбейт;
 Кемениг де ууры кандый, менин суум билбейт;
 Каа-јаада, салкын учурып әкелгенде,
 Суума Јаңыс ла јалбырак келип тўжет,
 Је ого кем күчсинет?

Мындый макалу, энчү жалыныма сүүнип,
Салкын да соккондо, кыймыктанбай жадырым.
Ончо немелердинг калас кыймыражын көрүп,
Ўргү аразында философствовать эдедим.“—

„А философствовать эдеринде,
Суу акканда, ару артат деп
Айткан законды канайып ундудын?—

Суу көблмөктөн сурады.—
Мен бу законды ундубай,
Жангыс жерде энчү жатпай,
Аккам учун улу суу деп адалдым.

Жылдын сайын ару болуп,
Там ла кожулып,
Туза жетиредим, макка киредим.
Айса болзо, мен база көп чактарга агарым.

Же сен десе ол тушта жок болорунг,
Санаалардан чыгып, ундулып каларынг“.

Суунунг сөстөри чын болды:
Ол эмдиге агып туру.

Көблмөк десе жылдын ла соолып,
Балкашка алдыртып,

Балар ла өлбөтгө бастырды,
Учында чек жоголо берди.

Кезикте иш бүдүрер аргалу, көгүстү кижини
Көблмөктый жалкуура бергенде,
Иш бүдүрүп үренбей жүргенде,
Күчин жылытып, тузазы жок боло бередири.

ТРИШКАНЫН КАФТАНЫ¹

Тришканын кафтаны чанчагында жыртылды.
Не узак санаанар? Тришка ийне ле учук алды,
Кафтанынг эки жегининг учунаг

Беш өлү кезип алала,
Чанчагын жамачылады. Кафтан катап ок белем.
Жангыс эки жеги сырагай кыскара берген.
Онызы керек беги? Онойдо до жүрбей.

¹ К а ф т а н—тыштына кийер тон.

Je туштаган ла кижн оны электейт.
А Тришка айдат: „Мен тенек бедим?
Бу да тутакты түзедип ийерим:
Алдындагызынаг узун јенг әдерим“.
О, Тришка тенек әмези чын!
Тоннын әдегин ле кийини
Кезип алала, јенгине улалы.
Јамаган тонын кийип алды.
Кафтан камзолдон¹ до кыска болзо,
Ол кунукпай јүрү.

Кезик господиндер иште керектерин булгайла,
Онойдо ок түзедет.
Je оморды Јазап көрөр болзон:
Тришканын кафтанын кийген јүрет.

ЭЭН ЈЕРДЕ ЈАТКАН КИЖИ ЛЕ АЙУ

Керек тушта болуш биске сүрекей баалу.
Je оны тушкан ла кижн јетирип билбес.
Анчадала тенек-болушчы әмес;
Ондый болушчы өштүден де јеткерлү.

Төрөөн-тугааны јок, сок Јагыскан арткан
Бир Кижн городтон ыраак, ээн Јерде јуртаган.
Улустан барган, Јаланда Јаткан кижинин Јадынын
Мақтап, канча ла кире Јараштыра бичи,
Ошкош ло ондый Јадынды тушкан ла кижн
Јадып болбозы чын.
Улусла әрмектешпей, сүүнчизин, кунукканын айтпай,
Кандый кижн амыр-әнчү јургайт?
Je меге айдарлар: „Ондо ак Јаландар, койу агаштар,
Торкодый өлөндөр, төнгөзөктөр, суучактар“.—
„Омор Јараш, айдары јок чын!
Ондый да болзо, әрмектешпей јүрерге кунукчыл“.
Онын учун ол до Кижн
Јаантайын Јагыскан јүрерге кунукты.
Ол агаш аразына барып,

¹ Камзол—кичинек пальтачак.

Ав-куштарла да болзо, таныжарга сананды.

Же агаш аразында жүрүп,

Айу ла бөрүден башка кижинеге учураар эди?

Ол агашка кирген ле тарыйын жаан Айула тушташты.

Канайдар база? Бөрүгин суурып,

Күндүлү айылдашты ол мүргүп уткуды.

Айылдаш ого табажын сунуп,

Ады-жолун сурап, танышты.

Онон најым деп озор бойы бойлорун ададылар,

Онон айрылыжып болбой бардылар.

Жаантайын экү әрмектежип жүрдилер,

Узун күндерди кожо өткүрдилер.

Не керегинде озор әрмектешкенин,

Кандый кокыр, табыскак айдышканын,

Канайда озор әп-јөп куучындашканын—

Әмдиге билбейдим онын аайын.

Ән жерде јаткан Кижине көп куучындабайтап,

Абагај бүдерден унчукпайтап,—

Онын учун, байла, озор јарашкан,

Кериш-согуш чыгарбаган.

Кудай јакшы најы ийгенине

Кижине сүрекеј тыг сүүнет.

Абагајла кожо кайдаар ла барат,

Абагајды мактап божобой турат.

Бир катап, изү күнде, најылар

Агаштарла, јаландарла,

Өзөктөрлө, кырларла

Керип базарга санандылар.

Же кижинин күчи айудыйынан ас учун,

Ол до Кижинин күчи түрген чыкты.

Ол најызынын кийининде артып турды.

Онызын көрүп, Абагај најызына айтты:

„Сен, карындаш, јадып, амырап ал,

Күүңин бар болзо, уйуктап та ал.

А мен отурып, сени карулдайын“.

Абагајдын најызы јөпсинбей кайтсын.

Ол јадып алала, эстеп ийеле,

Түрген козырыктай берди.

Абагај дезе каруулда отурды.

Ол, айла, өйди тегин өткүрбеди:

Најызынын тумчугына чымын отурарда,

Оны айдап ийди.

Je база ла көрзө—чымын најынын жаагында отурды.

Катап ок айдады.

Чымын катап тумчукка келип отурат.

Найзынанг кулугур чек айрылбайт.

Айдарда Абагай

Бир де сөс айтпай,

Жаан ташты көдүрүп,

Бели кайыжып, тыныжын тартынып,

Мынайда бойы саванды: „Акыр,

Эмди ле үлүүг аларын, шилемир“.

Найзынын мандайына чымын отурарда ла,

Ол бар күчиле уур ташла

Найзынын мандайына тара эдип салды.

Таш чике тийди.

Баш эки башка жарылды.

Абагайдын најызы онойдо ол жерде турбай артты.

ЖИЛБИРКЕК

„Жакшы ба, кайран најым? Кайда болдын?“—

„Кунсткамерада!¹ Үч час ондо жүрдим;

Ончозын аяктап көрдим;

Көргөниме сүреен тын кайкадым.

Көдүрезин куучындап берерге

Күч те, сөстөр дө жетпес—бүдериң бе?

Куулгазынду немелер ондо көп эмтир.

Ар-бүткеннин тапкыры коркушту ок болтыр!

Кандый андар, кандый кушкаштар!

Кандый көбөлөктөр, конгыстар,

Чымындар, таракандар!

Кандый оогош тындулар ондо бар!

Кезиги јинји ошкош, кезиги оймоктый!

Кезиги кичинек булакканын бажындый!“—

„А слонды көрдин бе? Жааны кандый онын?

Байла, кырга учурадым деп санандын?“—

„Слон ондо бо?“—„Ондо эмей“.—„Калак, најым,

Слонды десе мен аярбай калдым“.

¹ К у н с т к а м е р а—эскиде: музей.

АРСЛАН ЖЕМЗЕНГЕНИ

Ийт, Арслан, Бөрү ле Түлкү
Бир тушта айылдаштар болуп жатты.

Бойы бойлоры ортодо олор
Мындый жөп тургузып алды:

Мынан ары жаба андап,

Тапкан-тутканын ортокто тең үлежер дешти.

Керек канайда болгонун билбей жадым,

Je эн ле озо Түлкү ан тутты.

Ырызына туткан анын үлежерге

Нөкөрлөрине ол элчилер ийди.

Нөкөрлөри келди. Арслан да жетти.

Ол тырмактарын кыймыктадып,
Нөкөрлөрүн кылчас эдип кыйа көрүп,

Анды үледи.

„Бис, нөкөрлөр, төртү—деди,

Анды төрт башка жара тартты,—

Эмди үлежектер.

Бери көрүгер:

Бу үлүү бистин тургускан жөп аайынча

Менин болор.

А мынызы мен Арслан учун сөс жогынан

База менийи болор.

Мынызын мен ончогордон күчтү учун

Аларым, карындаштар.

А мынызына кемигер ле табажын сунзагар,

Жеригердег тирү турбазыгар“.

КРЕСТЬЯНДАР ЛА СУУ

Жаскыда кичинек суучактарга шоктодып,

Көп немелерин алдыртып,

Крестьяндар учында чыдашпадылар,

Жаан сууга барып, болуш сураар дештилер.

Ол сууга кичинек суучактар кирип турган.

Ого айдар неме көп болгон!

Анда жердеги аштар үрелген,

Мында теермең антарылып, ага берген;

Тоозы жок мал да сууга чөнүп өлгөн!

А жаан Суу десе, улу да болзо, же жобош;

Оны жараттай Жаан городтор тургулайт,
 Онын шоктоп жүргени
 Качан да угулбайт.
 Байла, кичинек суучактарды ол токтодор болор.
 Онойдо Крестьяндар шүүштилер.
 Же не? Жаан Сууга жууктап келеле, көрөр болзо,
 Олордын жөөжөзинин кабортозын
 Ол Суу агызып баратты.
 Крестьяндар, тегин ле Јерге шакпырт көдүрбей,
 Жөөжөлөрин көстөриле үдедилер.
 Онон бойы бойлорына көргүлейле,
 Баштарын жайкайла,
 Айылына жандылар.
 Жанып барадала, айдыштылар.
 „Кичинектер жаандарла үлежип турганда,
 Кем оларды токтодотон эди,“ — дештилер.

ТЕКШИ ЈУУН

Јон ортодо кандый да аай тургузылзын,
 Же башкараачы улуста уят јок болгожын,
 Олор ошкош ло куурмак сүме таап алып,
 Оны бузар, эпчил тузаланып.

Койлорды башкараарга бөрү арсланнан суранды.
 Бөрүге болужып, түлкү кудагай кичеенди:
 Арсланнын үйине ол бөрү учун сурап эрмек-сөс айтты.
 Же бөрүлер керегинде коомой эрмек жүргенин билип
 Кийининде комудал чыкпазын деп сананып,
 Ончо андарды жуузын деп арслан жакарды.
 „Текши жуунда андар куучындазын,
 Бөрүде не жамав, не јакшы барын —
 Ончозын айтсын“ — деди.
 Жакару бүтти. Андар бастыразы жуулды.
 Бөрү учун олор үнин текши бергиледи,
 Оны жаратпай бирүзи де эрмек айтпады.
 Бөрү койлордын бийи болзын деп арслан јөпсинди
 Же койлор ненин учун унчукпаган?
 Жуунда олор, байла, турушкан?

Ондый болзо, кайтсын? Же јуунда озор турушпаган.
Койлорды кычыраын андар ундугылап койгон.
А койлорды дезе энг озо сураар керек болгон.

ДЕМЬЯННЫҢ КҮНДҮҮЗИ

„Айылдажым, најым!

Тойо ажан деп сени сурап турум“.—

„Мен, айылдаш, тойу, тамактан ажыра јидим“.—

„Угар да күүним јок, база бир аяк ји,

Кандый амтанду балык кайнадылды!“—

„Мен үч аяк јидим“.— „Эйт, не тоолоор онызын?

Күүн ле бар болзын.

Су-кадыгыңа болуп ончозын да ји!

Мындый семис балыкты кайдан көрдин?

Айла јаражы да кандый!

Күүвим јандырба, кайран најым;

Бу мынызы јулмай, мынызы чараган,

Ого деген бир де болчок јизен;

Эмегеним, не турун? Күндүлезен!“

Онойдо Демьян айылдаш Фока айылдашты күндүлейт,

Тыштанып та аларга ого ой бербейт.

Көөркий Фокадан тер суудый агат;

Је ондый да болзо, ол база бир аяк алат;

Калганчы катап улу тынып ийеле,

Аякта балыкты ончозын јиди.

„Мындый најы меге јарады!—

Јаан үнденип, Демьян айтты,—

Чимеркектерди сүүбей јадым.

Је база бир аяк ји, кайран айылдажым!“

Бу тушта көөркий Фока

Балык јиирин сүүйтен де болзо,

Је јеткерден качып айрыларга

Бөрүгин ле курын алала,

Айылы јаар санаазы јок јүүгүрди,

Онон бери Демьянга айылдап келбеди.

Писатель, тилин чечен, ус болгожын,

Сен ырысту кижн.

Је керек тужунда тым отурып болбой,

Улустың кулагына амыр бербезен,
Бил, сениң прозан ла стихтерин
Артык болбос Демьянның күндүүзинен.

ЧЫЧКАН ЛА КОМОК

„Айылдаш! Сүүнчилү солунды уктын ба сен?—
Чычкан Комокко жүгүрип келеле, айтты.—
Киске арсланның тырмактарына кирген;
Эмди биске де амыр келди!“—
„Сүүнбе, көөркийим,—
Чычканга Комок айтты,—
Иженгенин тегин!
Керек тырмакташка жеткежин,
Арслан да тирү калбазы иле;
Кискеден күчтү ан жок ине!“

Мен көп катап көргөм (слер де темдектегер):
Кортык кемнен-кемнен коркыза,
Ончо улус оноң база коркыйт деп сананар,
Оның көзиле көрөт деп бодоп турар.

ЖЕЛЕЧИ ЛЕ КҮҮЛЕ

Желечи кенетийин баспакка кабылды.
Көөркий айрылып чыгарга сананып,
Чакпыланып, согулып турды.
Жит Күүле оны көрөлө, электеди:
„Жарык түште баспакка кирерге
Сеге уят эмес пе?—деди.
Мен онойдо мекелетпес эдим:
Бойыма быжу бүдүп жүредим“.
Же бу ок ойдө ол бойы
Болгобой, тузакка кабылды.
Ол керек сеге, куüle!
Өскө куштардын түбегине
Качан да каткырып жүрбе.

КИЖИ-КИЙИК ЛЕ КҮСКҮ

Күскүдөг бойын көрөлө,

Кижигийик

Айуны будыла табарып тепти:

„Көрзөн, көрзөн, кайран кумым,
Ол отурган тагманын бүдүжин!—деди.—

Онын жылтагдап, мыйрындап турганын!

Мен ого эмеш те бүдуштеш болзом,

Бууга салынып, өлө берер эдим.

А чынын айткажын,

Менин үүрелерим ортодо

Ондый кылыктулар

Беш-алты кирелү бар.

Керек болзо,

Колдын сабарларыла тоолоп то берерим“.—

„Үүрелеринди тоолоп отурганча,

Бойынды, кума, ажыктап көр“,—деп

Абагай карууна айтты.

Же онын сөстөри темей калды.

Ондый учуралдар

Жер үстүндө ас эмес көрүнөт.

Сатирадан

Кем де бойын таныырга сүүбейт.

Кече мен бойым да көргөм:

Карын алаачы кижигийи керегинде

Карынзак Климычка кычырып бергилеерде,

Ол десе Петр жаар көзиле имдейт:

„Петр керегинде бичилген“,—дейт.

УС ТҮЛКУ

Бир Арслан куштар азыраарын сүрекей сүүйтөн.

Же куштар онын журтында токтоп, көп жүрбөйтөн.

Онызы, айла, кайкамчылу эмес!

Ол куштарын жайымга божодып ийетөн.

Айдарда андар да оморды уурдап апаратан,

Эмезе куштар бойлоры да жылыып туратан.

Бу мындый чыгымды жоголторго,

Кунукчыл жылытудан айрыларга
 Куштарга жаан чеден эдер деп Арслан сананды.
 Чеденниң ичи куштарга ток жүрерге кен болзын,
 Же уурчы онын ичине кирбезин—
 Онойдо эштеп жазаар керек деп шүүнди.
 Арсланга андар келгилейт;
 „Чеден жазаарга Түлкү жаан ус“ —дежет.
 Арслан чеден тударын Түлкүге жакарды.
 Иш жакшы башталып, түрген божоды:
 Түлкү кичеенип, күчине кысқанбаган,
 Ишти жакшынак бүдүрерге бастыра билгирин салган.
 Чеденди көргүледи: сүрекей жараш эмтир!
 Ичинде не керек, ончозы бар болуптыр:
 Куштарды азыраар јер, куштар түнейтен шерделер,
 Сооктон до, изүден де жакынатан јери,
 Бала да базатан уйалары.
 Түлкү улу макка кирет!
 Ого жаан сый берилет.
 Куштарды јаны чеденге көчүрзин деп
 Арслан жакару эдет.
 Же оноң туза болды ба? Јок.
 Көрсөң—чеден бийик, бек, тежик табылбайт,
 Же ондый да болзо, алдындагызы чылап ок
 Куштардын тоозы күнүн сайын астайт.
 Јеткер кайдан чыгып турганын Арслан билбейт.
 Учү-учында каруулчык тургуссын деп ол жакару
 берет.
 Каруулчыктар уурчыны туткылап алды.
 Уурчы кем дегежин, ол ло ок Түлкү болды.
 Чеденге кем де кирип болбос эдип,
 Түлкү оны чыт эттире жазаган эмтир,
 Же бойы туйказынан киретен тежикти
 Ажындыра жазап салыптыр.

БӨРҮ ЛЕ КҮДҮЧИЛЕР

Бөрү Күдүчилердин туразын эбирип,
 Көндүре өдүп браадала,
 Туранын јанында Күдүчилер жуулыжып,
 Койлордын үүринен семис ле деген кучаны тудала,
 Терезин шакпырашпай сойуп турганын,

Ийттер дезе, үрүшпей, коштой јатканын
Чеденин тежиги өткүре көрди.
Көрөлө, ачынып, бойында сананды:
„Бу керекти мен эткен болзом, слер
Кандый табыш чыгаргай эдигер!“

КАРАМ ЛА ТАКАА

Ачаптанган карам куру калар.
Ол керегинде көп јозок бар.
Је јозок бедреерге узак:
Онын ордына эски басяны угак.

Карам керегинде мындый куучын кичүде кычыргам.
Бир де иш иштеп билбес кижн јуртаган.
Је онын јөөжөзи там ла көптөп турган.
Ол кижн бир Такаа куш азыраган.
Такаа тегин јымыртка эмес,
Алтын јымыртка салып турган.
(Кемнин ичн ондый немеге күйбес?)
Өскө кижн болгожын,
Ол до кире байып турганына сүүнер эди.
Је карамга онызы сүрекей ас көрүнди.
Ол там ла ачаптанып:
„Такаанын ичин јара кезип ийгежян,
Алтын јайрап келер“—деп бододы.
Онойдо сананып алала,
Такаанын быйанын ундуп салала,
Алкыш та айтпай, Такааны өлтүрди.
Је онызынан не болды?
Такаанын ичинен јиннен башка неме таппады.

ЭКИ БОЧКО

Эки бочко баратты:
Бирүзи толо аракылу,
Экинчизи дезе куру.
Аракылу бочко јүк ле кыймыктанып,
Табыш чыгарбай, арайын јылат.

Курузы десе ага-бого согулып, тўнкўлдеп,
Жолдын тоозынын буркурадып,
Секирип, мендеп барат.
Удура клееткен улус,
Тал-табыжын ыраактан угуп,
Кайкажып, жолдон тўрген чыгат.
Же онын табыжы жаан да болзо,
Туказы аракылудыйына турбайт.

Ижиле мактанып, алгырган кижиде
Туза ас.

Чын иштенип билер кижиде
Качан да кыйгырбас.
Улу кижиде тилиле эмес,
Ижиле табыштанар.
Бойынын быжу саназын десе
Ол унчукпай сананар.

БӨРҮ ЛЕ ТУРНА

Бөрүлер ончозы ачап болгонун
Кажы ла кижиде билер.
Бөрү эт жигенде, ачабынан
Сөөкти де болзо, јудуп ийер.
Онон улам олардын бирүзине
Бир катап тўбек келди:
Бөрү, тамагына сөөк туруп, карылды.
Ол унчугып та, тынып та болбой барды.
Будын чирей тееп, өлөр ой јеткен.
Же ого ырыс болуп, јуугында Турна јүрген.
Бөрү јүзүн-базың умдап, оны кычырып алды.
Тубектен аргада деп јайнап сурады.
Турна узун тумчугын Бөрүнинг оозына
Тамагына јетире сукты.
Сөөкти јүк ле чыгарала, Бөрүден
Ижи учун јал сурады.
„Сен кокырлап турган болбогойын!—деп
Кылыгы јаман Бөрү кыйгырды,—
„Сеге јал керек пе? Быйанзыбас таңма!
Узун тумчукту тенек бажынды
Оозымнан бүдүнге чыгарып алганыңды

Неге де болобой турун ба?
Эмди ле мынан тайыл, кулугур!
Катап меге туштабай жүр!“

ТҮЛКҮ ЛЕ ВИНОГРАД

Ач Түлкү, жемзенип жүрүп, садка
кирип барды.
Оңдо Виноград салбактап турганын
көрдү.

Жулукту, козур жилектерге көзи суркурады,
Чилекейи агып, жиир күүни келди.
Же жилектер бийикте турды.
Түлкү эжебис эбиреде желип,
Көзиле оморды көрүп те турза,
Тиштериле једип болбой турды.
Бир час кирелү Түлкү темей муганды,
Учында чөккөйлө, куру база берди.
Ачу-коронго чыдашпай, жилектерди
јектеп барды:

„Канайдар база! Көрбөргө лө жараш эмтир,
Је бирүзи де бышпаган, каштак эмтир,
Тижим оморго кабыгар,“—деди.

ЧОЧКО ДУБТЫН ТӨЗИНДЕ

Чочко Дуб агаштын төзине келип,
Ичи тостойгончо жолудьтар¹ јип алды.
Тойоло, анда ок јадып ујуктады.
Онон, көзин ачып, ойгонып келди.
Тумчугыла јерди түртүп,
Дубтын тазылын кодоро берди.
„Агашты мынайда не үреп јадын?—деп
Дубта отурган каргаа онон суралы.—
Тазылдарын кодорып, бузуп ийзен,
Агаш кургај берер“,—деди.
Чочко карууна айтты:

¹ Жолудь—дуб агаштын үрени.

„Кургагайла.

Ол меге керек беги?

Жагына да јок болзо, ачынбазым.

Мен оног тузаны көрбөй јадым.

Меге жолудьтар ла бар болзын:

Оны јип, мен семирип јадым“.

Бу тушта Дуб әрмектенип,

Чочкого айдат:

„Быйанзыбас танма! Тумчугын кодүрип,

Сен өрө көргөн болзон кайдат,

Ол жолудьтар¹ менде өзүп, јерге түшкөнип

Сен, уйалбас, билер әдин“.

Эш-неме билбестер, сокордый болуп,

Науканы, үредүни јектеп јүргүлейт.

Је ол ок өйдө олондон тузаны

Көп алынып јүргенип сескилебейт.

БАЛЫКТАРДЫҢ БИЈЕЗИ

Јаргычылар, күчтүлер ле байлар керегинде

Комудалдарды угуп, күүнине тийерде,

Керектин аайын бойы көрүп билерге сананып,

Арслан бойынын тергезине атанды.

Барып јатса, бир Эр кижн, от салып,

Суудан балыктар тудуп алала,

Олорды каарып отурды.

Көөркийлер, изүге чыдашпай,

Өрө секирип тургулады.

Кажызы ла удабас өлөрив билип,

Ары-бери калып, кыйналып турды.

„Сен кем? Нени кылынып турун?“—

Арслан чугулданып сурады.

„Ийде-күчтү кааныбыс!—Эр кижн мендеп айтты.—

Мен мында суудагы албатынын старостазы¹,

А олор дезе сууда јуртаган старшиналар²;

¹ Староста—озогы орус деревнелерде ончо ло керектерди башкараачы кижн.

² Старшина—мында айдылган аайынча: старостанын болушчылары.

Бис ончобыс жуулыжып,
Сени уткуурга бери чыктыбыс“.—

„Је, олордын жадыны кандый?

Мындагы јон бай ба?“—

„Улу кааныбыс!

Олордын жадыны, райдагы жадындый.

Сени көп јаш јажазын деп,

Бис күнүн ле кудайга бажырадыбыс“.

(Балыктар десе сковородада секирип ле тургулады.)

„Је ненин учун,—Арслан онон сурады,—

Олор баштарыла, куйруктарыла буландап турулар?“—

„О, ойгор кааныбыс!—Эр кижн карууна айдат.—

Олор сени көрөлө, сүүнип, бийелеп турулар“.

Бу тушта Арслан

Старостанын төжин јалап ийди.

Балыктардын бийезине јүреги сүүнип,

Онон ары атанып, јүре берди.

ЧОРТОН

Чортоннын каршу кылыктарынан улам
Амыр-энчү жадын көлдө јок боло бертир.

Онын учун көлдин балыктары

Чортонды судка комудап бергилептир.

Онын кылыктарын керелеген бичиктерди

Бир абра кирелү тартып экелгиледи.

Онын бойын, ээжи-јан аайынча,

Јаан лоханьга салып, судка сүүртегиледи...

Судьялар ыраак эмес жуулышкан эптир;

Олор жуугындагы бүкте отоп јүргилептир.

Олордын ады-јолы архивте артты:

Эки Эштек, эки карыган Согум,

Эки бе, үч пе Эчки судьялар болгон эптир.

Јаргыны олор чике этсин деп

Прокурор болорына Түлкүни тургустырлар.

Чортон Түлкүге балык ийетен эди деп

Јон ортодо ол өйдө айдыжып турдылар.

Је судьялар Чортонго најылар болбогон.

Ого үзеери Чортоннын тоозы јок кылыктарын

Јажырап арга јок болгон.

Онын учун Чортонды јаргылаарга келишти.

Оскөлөри онойдо кылынбазын деп,
Бурулу Чортонды уятка түжүрүп,
Агашка бууп, өлтүрөр дешкиледи.

„Күндүлү судьялар!—

Бу тушта Түлкү туруп, айтты.—
Оны бууп өлтүрзе, ас болор деп турум.

Мен болзом,

Ого сүрекей коркушту өлүм берер эдим.

Өскө кулугурларга кезедү болзын деп

Оны сууга салып чөндирер эдим!“—

„Онызы жараар, жараар!“—деп судьялар кыйгырышты.

Түлкүнинг жөбине ончолоры киргиледи:

Чортонды өлзүн деп сууга таштап ийгиледи.

БӨРҮЛЕР ЛЕ КОЙЛОР

Койлорго Бөрүлер торт амыр бербей,
Жаантайын табарып турды.

Керек десе андардын башкарузы да
Мыны көрүп,

Учы-учында чыдашпады:

Койлорды аргадаар керек деп

Ак санааны кенетийин сананды.

Бу керектин айына чыгар

Совет тургузылды.

Советке киргендердин көп сабазы

Бөрүлер ок болды.

Же үзе Бөрүлер жаман адаткан эмес.

Тойу бололо,

Үүр койлорго табарбай,

Көндүрө өткөн Бөрүлерди

Көп катап кем көрбөгөн?

Кем онызын ундуган эди?

Онойткондо, Советке оларды не кошпоо?

Койлорды аргадаар суракты шүүшсе де,

Бөрүлерди ойинен өткүрө не кыпсыр?

Жуунды агаштын аразында ачтылар;

Суракты шүүп, көрүп, жөптөжип,

Учында мындый закон сананып тапкылады

(Бир де сөс таштабай, оны айдадым):

„Бөрү Койлордын үүрине табарза.

Кандый бир койды тудуп, јаба басса,
Ол Кой, неден де жалтанбай,
Бөрүни сен жаан, улу деп айтпай,
Литке-мойынынан капсын,
Жуугында турган агаш аразына апарып,
Судтын алдына тургуссын".
Бу законго кожор до сөс жок,
Онон таштап та койоры жок.
Je бу закон тургузылган кийининде
Мен көрүп жүргемде,
Бөрүлерге тап эмди бербей туру деп
Андар айдышса да,
Койлор Бөрүлерди эмес,
Бөрүлер бурулу да, бурузы жок то койлорды
Агаш аразына апарып турат.

КҮҮК ЛЕ ПӨТҮК

„Сүүген најым, күндүлү Пөтүгемим!
Кандый үнгүр, омок угулат сенин үнин!“ —

„А сен, Күүгим, менин күним,
Кандый коо, жараш күүктеп жадын!“

Сендий кожончы кушты
Агаш аразында укпадым“.—

„Сени, кумым,
Мен жажына угуп отургадыйым“.—

„А мен, жаражым,
Кудайды адап, чертенип жадым:

Сен күүктебей ле барганда,
Кунуга бередим.

Катап качан кожондогой деп
Сакып болбой отурадым.

Мындый үн сеге кайдаг келген?

Ару, чичкечек, кеем!

Слер, күүктер,

Бойыгар жаан эмес куштар;

Je үнигер

Торчыктын да үнинен артык угулар“.—

„Алкыш болзын, кумым!“

Мен төгүндебей айдадым:

Сен райдын да кужынан артык

Кожондоп јадын.
Онызы чын деп ончо тындуларды
Кереге тартарым!“
Олорды угуп отурган Боро кушкаш,
Эрмекке кирижип, айтты:
„Најылар!
Слер бойы бойыгарды
Тамак тунганча да мактазагар,
Ошкош ло
Неге де жарабас слердин кожоныгар!“

Невинг учун олор,
Килинчек те болорынан жалтанбай,
Онойдо кылынган?
Күүк Пөтүкти мактаган учун,
Пөтүк Күүкти мактаган.

Б А Ж А Л Ы К Т А Р

Каргаа ла Түлкү	3
Кайырчак	4
Бака ла Бука	5
Бөрү ле Кураган	—
Мартышка ла шил көстөр	6
Бөрү ийттердин чеденинде	7
Түлкү ле Тарбаган	8
Брааткан эки кижиле ийттер	9
Себиске ле Чымалы	10
Көпчы	11
Чортон ло Киске	13
Крестьян ла Јалчы	14
Обоз	—
Слон ло Кырса	15
Киске ле Казанчы	16
Квартет	17
Јалбырактар ла Тазылдар	18
Куу, Чортон ло Рак	19
Көблмөк лө Агын Суу	20
Тришканын кафтаны	21
Эн јерде јаткан Кижиле Айу	22
Јилбиркек	24
Арслан јемзегени	25
Крестьяндар ла Суу	—
Текши Јуун	26
Демьяннын күндүүзи	27
Чычкан ла Комок	28
Јелечи ле Кууле	—
Кижиле кийик ле Күскү	29
Ус Түлкү	—
Бөрү ле Күдүчилер	30
Карам ла Такаа	31
Эки бочко	—
Бөрү ле Турна	32
Түлкү ле Виноград	33
Чочко Дубтын төзинде	—
Балыктардын бийези	34
Чортон	35
Бөрүлер ле Койлор	36
Куук ле Пөтүк	37

Иван Андреевич Крылов

БАСНИ

На алтайском языке
перевод С. С. Суразакова

Редактор *И. Ночев.*
Художественный редактор *В. Бузлак.*
Технический редактор *М. Телтисков.*
Корректор *А. Борбуев.*

Сдано в набор 1/X-1956 г.
Подписано к печати 10/X-1956 г.
Формат 84×108 1/32. Печ. л. 1,2. Уч-изд. л. 1,3.
Тираж 2000 экз. Заказ № 1323
Цена 50 коп.

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15, г Горно-Алтайск, пр. им. Сталина, 17.

Баазы 50 акча
Цена 50 коп.

- 2821 ■

39